

A horvát–szlavón elit határátlépési lehetőségei a 18. századi Habsburg Monarchiában

Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy a 18. században a horvát–szlavón területekről származó feltörekvő új elit esetében megvizsgáljam, hogy mennyiben sikerült átlépniük a régiójuk határát karrierjük, házasságuk révén, mennyire volt lehetőségük vagy igényük arra, hogy a Magyar Királyság vagy a Habsburg Birodalom más részein is hivatalt vállaljanak vagy házastársat találjanak maguknak, illetve kitérek arra is, hogy leszármazottjaik mennyiben lépték át a (dalmát–)horvát–szlavón régió határait, és települtek le a birodalom más részein.

Vizsgálatom fogalmi kereteihez szükséges két lényeges pontot tisztáznom. Egyrészt, hogy kiket értek új elit alatt, másrészt hogyan határolom le a vizsgált régiót. Széles körben idézett közhely, hogy a 18. század folyamán a Magyar Királyság társadalmi elitje megváltozott, felhígult.¹ Ennek a folyamatnak az okaként általában azt szokták megnevezni, hogy a korábbi három részre szakadt Magyarország a Rákóczi-szabadságharc 1711-es lezárása után az Erdélyi Fejedelemséggel együtt végleg Habsburg irányítás alá került, a bécsi udvar pedig a további lázongásokat megelőzendő egy udvarhű elitet igyekezett létrehozni, így a korábbi kurucos mentalitású magyar elitet idegenekkel és udvari kegyencekkel töltötték fel azzal, hogy főnemesi címeket és jelentős birtokokat adományoztak nekik.²

Jelen munkámban az új elit tagjainak azokat a személyeket tekintem, akik köznemesnek születtek, majd életük során magyar bárói vagy grófi címet nyertek. A horvát területeknek a Magyar Királysággal összefonódó sorsa, Horvátország társországi státusza alapján azt feltételeztem, hogy a horvát elit mint a *natio hungarica* tagja³ főként a magyar főnemesi cím megszerzésére törekedett, ugyanakkor

¹ Grünwald 1910: 64.; Weis 1930: 137–138.; Fekete Nagy 1933: 20–21.; Wellmann 1941; Acsády 1944: 353.; Barta 1984: 152.; R. Várkonyi 1989: 132.; Vörös 1989: 682, 716.; H. Balázs 1989: 897–898.; Barta 2000: 38–39.; Poór 2009: 72.

² Wellmann 1941.

³ A horvát–szlavón területről a török elől menekülő nemesség tagjainak nem kellett kérniük a Királyi Magyarország más részén a honosításukat a 16–17. században. Szabadon bírták újonnan szerzett birtokadományaikat, részt vehettek a megyegyűléseken, tehát a törzsszövetséges magyar nemességgel azonos jogokkal bírtak. Guszarova 2017: 17–18. A 18. századi új elit tagjai között több olyan, a szűkebb értelemben vett Magyar Királyságba átszármazott

a későbbiekben érdemes lehet az osztrák örökös tartományi és birodalmi főnemesi adományokat is megvizsgálni, hiszen ez lehetővé tenné a horvát elit teljesebb rekonstruálását. Jelen munkámban azonban csak azokkal a magyar főnemesi címet nyert személyekkel foglalkozom, akik III. Károly 1711-es uralmának kezdetétől 1799-ig 91-en voltak összesen.⁴ Közülük kellett kiválasztanom azokat, akik a horvát–szlavón elithez tartoztak. Másrészt tehát ki kell jelölnünk a vizsgált régió határait.

A vizsgált terület

A középkori Horvátországot nem vehetjük vizsgálatunk alapjául, hiszen annak területe egyrészt a török hódítás miatt sérült, másrészt a későbbi történelmi korokban a topográfiai fogalom más tartalommal töltődött fel. A 18. században a középkori Szlavóniát nevezték ugyanis Horvátországnak.⁵ A vizsgált időszakban egyébként leggyakrabban a Magyar Királysághoz kapcsolt részekként, „Dalmát-, Horvát-, Szlavónországgént” emlegették azokat a területeket, amelyeket a szakirodalomban többnyire egyszerűen csak Horvátországnak szokás nevezni.⁶ Bonyolítja a képet, hogy nem pusztán a kapcsolt részek elnevezése volt változatos, valamint Horvátország határai voltak változóak a történelmi korokban, hanem a terület közigazgatási beosztása is összetett helyzetet teremtett.

személy található, aki bár horvát származású, azonban a török elől menekülve az ország más részén települt le valamely felmenője, így horvát–szlavón származása ellenére nem tekintem a jelen tanulmányban vizsgált horvát–szlavón csoport tagjának. Vö. Grassalkovich Antal. *Fallenbüchl* 1997: 7.; Festetics család. Nagy 1987–1988: 8. kötet. Érdekes, hogy több esetben a magyarországi vezető hivatalok betöltéséhez szükséges hungari nativi, azaz született magyar követelményt is úgy tudták teljesíteni például a Kollonichok, hogy külön vizsgálat során kiderítették, hogy valójában horvát származású családról van szó, így még indigenátust sem szükséges szerezniük, ráadásul a született magyaroknak fenntartott tisztségeket is betölthették. Hasonló Sambach Zdenko esete, akiről az 1625. évi 65. törvénycikkben külön rögzítették, hogy illír származású, amit egyenértékűnek fogadtak el a horvát származással, így őt sem kellett honosítani Magyarországon. Guszarova 2017: 25. Ezekben az esetekben érzésünk szerint a tényleges horvát kötődés mellett vagy helyett fontosabb lehetett az udvari akarat, mely mindenképpen magyarországi vezető tisztségviselőknek szánta az említett személyeket, ehhez pedig igyekezett megteremteni az előírt feltételeket.

⁴ Szemethy 2020: 12.

⁵ Szijártó 2010: 52.

⁶ Szijártó 2010: 49.

Egyrészt elmondható, hogy történelmi alapon horvát kötődésű vármegyének tekinthető a három alsó-szlavóniai vármegye: Pozsega, Szerém, Verőce, valamint a horvát polgári igazgatás alatt álló vármegyék: Körös, Varasd, Zágráb,⁷ illetve a rövid életű Szeverin.⁸ A horvát területek többi része a 18. században katonai közigazgatás alatt állt határőrvidékként,⁹ ugyanakkor társadalmát tekintve – mint azt például az alábbi vizsgált családoknál is láthatjuk – szerves kapcsolatot tartott fenn a korábban említett vármegyék társadalmával,¹⁰ így a határőrvidéket is a vizsgált régió részének tekintettük. Ennek megfelelően ide sorolható a század elején még Korbáva és Lika megyeként szereplő,¹¹ de gyorsan katonai közigazgatás alá kerülő terület,¹² mellyel Károlyvárosi Határőrvidékként találkozhatunk a század hátralévő részében, illetve figyelembe vettük a Báni és a Varasdi Határőrvidéket is, mivel ezt a három területet együttesen Horvát Határőrvidéknek szokás nevezni.¹³ Ezen felül az alsó-szlavóniai vármegyék logikája alapján számításba vettük a Szlavóniai Határőrvidéket is.¹⁴

Bonyolultabb a helyzet a tengerparti városok esetében. Ezek közül elméletileg felmerülhet, hogy a középkor óta vagy a török, vagy pedig Velence tartotta a kezén őket.¹⁵ De a Habsburg uralom alatt lévő területek esetében is felmerülhetett kérdésként, hogy a Szent Korona fennhatósága alá tartozott egy terület, vagy a Habsburg Örökös Tartományok, alapvetően Habsburg Isztria fennhatósága alá.¹⁶ A magyar főnemesi rangemelésben részesült személyek listáját végignézve szerencsére csak két város státuszát kell tisztáznunk. Az egyik Zengg, amelyet Mályusz Elemér 1780-ban a 44 szabad királyi és bányaváros között szerepeltet,¹⁷ azonban

⁷ Poór 2009: 18. Szerém vármegye előfordul Valkó vármegyeként is. Szijártó 2010: 480. Valkó vármegye neve Mária Terézia uralkodása alatt tűnt el végleg. Sokcsevits 2011: 227.

⁸ 1777–1786 között létezett csak Szeverin vármegye: <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szeverin%20megye.html> – letöltés: 2020. május 13. Vö. Fallenbüchl 1994: 131.

⁹ Szijártó 2010: 480.

¹⁰ Sokcsevits Dénes szerint a török alól felszabadult horvát-szlavón területekre jelentős részben a túlnépesedett északnyugat-horvátországi vármegyékből vándoroltak be családok, ez pedig erősíthette a két terület közötti kapcsolatot. Sokcsevits 2011: 224.

¹¹ Szijártó 2010: 480.

¹² Sokcsevits 2011: 225.

¹³ Soós 2011: 37.

¹⁴ Soós 2011: 37.

¹⁵ Sokcsevits 2011: 224–225. Például a középkori horvát székváros, Knin velencei fennhatóság alá került. Sokcsevits 2011: 224.

¹⁶ Sokcsevits 2011: 287.

¹⁷ Mályusz 1931: 226. Mályusz Elemér egyébként öt horvát-szlavón szabad királyi városról ír: Körös, Varasd, Zágráb, Zengg, Kapronca. Mályusz 1931: 226.

tudható, hogy bizonyos városi szabadságai megtartása mellett osztrák igazgatás alól 1776-ban a Károlyvárosi Határőrvidékhez csatolták,¹⁸ így mint Fényes Elek írta, egyszerre volt katonai és szabad királyi város.¹⁹ Emellett a meglehetősen hányattatott sorsú zengg-modrusi püspökség központjaként is funkcionált, miután Brajkovic Márton a 18. század elején, a török veszély elmúltával visszahelyezte ide a székhelyét.²⁰

A másik tengerparti város Fiume, amely szintén osztrák igazgatás alatt volt a 18. század elején, azonban a városi vezetők kérésére előbb 1776-ban Horvátországhoz, majd 1779-ben Mária Terézia *corpus separatum Sacrae Coronae Regni Hungariae* státuszban közvetlenül a Magyar Királysághoz csatolta a várost a települést közvetlenül övező területekkel együtt.²¹

Ezt az összetett közigazgatási helyzetű régiót tekintettem tehát elemzésem térbeli kiterjedésének. A korábban említett 91 új arisztokrata közül pedig azokat tartottam ide köthetőnek, akik itt születtek.

A vizsgált csoport tagjaira vonatkozóan minősített adatgyűjtést, úgynevezett prozopográfiai vizsgálatot alkalmaztam, melynek keretében összegyűjtöttem az alapvető életrajzi adatokat: születési, halálozási dátumokat, helyszíneket, szülők és gyermekek neveit, a házastársak neveit, illetve a karrierívre, a vagyoni helyzetre és a felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatokat. Az adatgyűjtés során elsősorban a Királyi Könyvekre támaszkodtam, amelyekbe rögzíteni kellett a magyar főnemesi címadoományokat.²² Ezt pedig részben korabeli forrásokkal, például Kercselich Boldizsár zágrábi kanonok évkönyvének adataival,²³ részben pedig későbbi korok genealógiai munkáival egészítettem ki.

¹⁸ Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben 1887–1901: 21. kötet. 331.

¹⁹ Fényes 1847: 1. kötet. 38.

²⁰ Bahlcke 2006: 21–22.

²¹ Sokcsevits 2011: 239.

²² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár, Királyi Könyvek. A továbbiakban: MNL OL A 57 MKL LR.

²³ Kercselich 1748–1767.

A vizsgált csoport

1. táblázat. A horvát kötődésű új arisztokraták jegyzéke²⁴

Név	Legmagasabb elért tisztség	Rangemelés jellege/időpontja
zajezdai Patachich Antal	ivanici kapitány	1735. május 21. – magyar bárói cím
zajezdai Patachich István	Horvátország alkapitánya	1735. május 21. – magyar bárói cím
zajezdai Patachich László	körösi alkapitány	1735. május 21. – magyar bárói cím
zajezdai Patachich Miklós	károlyvárosi katonatiszt	1735. május 21. – magyar bárói cím
löwensbergi Chiolich György Farkas	zengg-modrusi püspök	1753. szeptember 17. – magyar bárói cím
Magdalenich Boldizsár	a Dalmát-Horvát-Szlavón Tábla elnöke	1762. június 22. – magyar bárói cím
kuriloczi Malenich Sándor Mihály	a horvátországi helytartóság tanácsosa	1762. június 22. – magyar bárói cím 1776. július 5. – magyar grófi cím
nyéki Rauch Pál	vezérőrnagy	1763. április 6. – magyar bárói cím
Knezevich Márton	vezérőrnagy	1763. április 7. – magyar bárói cím 1747. november 18. – birodalmi lovagi cím
arany- és szentgerlistyei Gerliczy (Gerlichich) János Félix	a Fiumei, Buccari és Tersakti Törvényszék elnöke	1774. november 10. – örökös tartományi bárói cím 1777. május 23. – magyar bárói cím
Guozdanovich Vitus	altábornagy	1779. augusztus 21. – magyar bárói cím 1763. augusztus 2. – nemesi cím és címeradomány
valyeszakai Karajczay András	altábornagy	1779. október 29. – magyar bárói cím 1798. október 1. – örökös tartományi bárói cím

Forrás: Szemethy Tamás 2020: *Katonabárok és hivatalnok grófok*. Budapest.

²⁴ Az adatok forrása és az új arisztokratákra vonatkozó adatbázis teljes terjedelemben elérhető: Szemethy 2020: 253–440.

Elemzés

1. Származás

Két családról tudható, hogy eredetileg nem horvát kötődésűek. Közülük a Rauch család tagjai címeres levelüket még nagyszombati polgárként kapták 1557-ben,²⁵ innen költöztek Zágráb vármegyébe.²⁶ Más elképzelések szerint 1640 körül Pomerániából költöztek a Muraközbe,²⁷ de mindenképpen idegen eredetűek voltak a horvát közegben a 17–18. század fordulóján.²⁸ A másik beköltöző família sarja a fiumei illetőségű Gerliczy János Félix volt, aki a horvát–dalmát közegben a Gerlichich családnévét használta.²⁹ Az ő családja eredetileg Krassó vármegyéből származott, majd a törökdúlás nyomán költöztek előbb Erdélybe, majd a 17. század végén Fiuméba.³⁰

A többiek közül a Patachichok kilógtak a sorból, hiszen a legtehetősebb horvát családok közé tartoztak. A felemelt négy személy nagybátyja, Boldizsár jelentős karriert futott be, 1708-ban magyar bárói címet nyert, illetve Verőce vármegye főispánja volt, így segíthette rokonai sikeres emelkedését.³¹ Rauch Pálon és a négy Patachichon kívül a többiek határőrvidéki családokból származtak. Kenezovich Márton családja a gracaci kastély tulajdonosa volt,³² ő maga azonban Zengben született.³³ Guozdanovich Vitus egy, a törökök elől elmenekülő albán család le származottja volt, de már a 16. század óta horvát területen éltek.³⁴ Míg a kostajnicai születésű³⁵ Karajczay András apja kis földjét adta el, hogy kapitányi rangot vásárolhasson magának.³⁶ Gerliczy János Félix mellett a két hivatalnok, Magdalenich Boldizsár és Malenich Sándor Mihály zágrábi kötődésűek voltak,³⁷ míg Chiolich György Farkas jómódú zenggi uszkók kereskedőcsaládból származott, akik a 16. század vége óta éltek a kikötővárosban.³⁸

²⁵ Siebmacher 2003: Der Adel von Kroatien und Slavonien. Rauch család.

²⁶ Kercselich 1748–1767: 550.

²⁷ Báró Rauch Levin szócikk. In: *Pallas Nagy Lexikona* 1897: 14. kötet. 418.

²⁸ Rauch Pál báró. *Vasárnapi Újság* 1908. december 13.

²⁹ MNL OL A 57 MKL LR 50. kötet. 468–471.

³⁰ Nagy 1987–1988: 4. kötet.

³¹ Nagy 1987–1988: 9. kötet.

³² Deželić 1907: 46.

³³ Hirtenfeld 1857: 152.

³⁴ Leupold 1789: 3. kötet. 378. Vö. Szluha 2002: 378.

³⁵ Hirtenfeld 1857: 293.

³⁶ Nagy 1867: 103.

³⁷ Bojanic 1998.; Kercselich 1748–1767: 550.

³⁸ Ljubović 2006: 90.

2. Társadalmi és földrajzi mobilitás

A vizsgált személyek jellemzően az apai, családi hagyományokat követve választottak hivatást, azonban jellemzően a felmenőiknél magasabbra emelkedtek. Ebben az esetben is külön kezelendő a Patachich család, melynek négy tagja érzésünk szerint sokkal inkább a család iránti uralkodói elismerésként, mint az egyéni teljesítmény honorálásaként emelkedhetett a főrendek közé. Ezzel együtt érdemes rögzítenünk, hogy mind a négyen tipikus horvát határőrvidéki katonatiszti pályát futottak be, így a vizsgált régió határait az általuk viselt tisztségek alapján nem lépték át.³⁹

A többi katona közül Rauch Pál bár tábornoki rangig emelkedett,⁴⁰ alapvetően maradt a horvát területeken, és a Báni Határőrvidék tisztjeként, valamint a báni tábla jegyzőjeként teljesített szolgálatot.⁴¹ A határőrvidéki származású – és jellemzően rosszabb anyagi helyzetű – tisztek azonban a kezdeti határőrvidéki szolgálat után bejárták a Habsburg Birodalom háborúinak európai hadszíntereit. Kenzevich Márton előbb az osztrák örökösödési háborúban a Németalföldön harcolt, majd a hétéves háborúban Kolínnál tüntette ki magát.⁴² Az európai hadszínterek után azonban a családi birtokra vonult vissza, és Gracacban halt meg.⁴³ Karrierje során ő is eljutott a tábornoki rangig.⁴⁴ A károlyvárosi születésű⁴⁵ Guozdanovich Vitus 14 évesen kezdte karrierjét a varasdi határőrezredben,⁴⁶ majd jellemzően határőrezredek tagjaként végigjárta az európai hadszíntereket. Karrierje roppant magasra ívelt, 1783-ban altábornaggyá nevezték ki.⁴⁷ Nyugállományba vonulása után nem a szűkebb értelemben vett hazájába, hanem Bécsbe költözött, itt is halt meg,⁴⁸ így ő volt a katonák közül az első, aki ténylegesen el tudott szakadni horvát-szlavón gyökereitől. A korábban leírtak alapján is sejthető, hogy az egyik legalacsonyabb származású személy a vizsgált csoportban a kostajnicai születésű Karajczay András volt,⁴⁹ aki – mint láthattuk – a nemesi címét is magának

³⁹ Lásd: 1. táblázat

⁴⁰ Schmidt-Brentano 2006: 80.

⁴¹ MNL OL A 57 MKL LR 47. kötet. 5–10. Vö. Kerceslich 1748–1767: 39, 184, 422.

⁴² Hirtenfeld 1857: 152.

⁴³ Hirtenfeld 1857: 152. Vö. Schmidt-Brentano 2006: 50.; Brnardić 2007: 290.

⁴⁴ 1771-től ténylegesen ebben a rangban. Schmidt-Brentano 2006: 50.

⁴⁵ Hirtenfeld 1857: 445.

⁴⁶ Hirtenfeld 1857: 445–446.

⁴⁷ Hirtenfeld 1857: 445–446., Schmidt-Brentano 2006: 38.

⁴⁸ The Napoleon Series (http://www.napoleon-series.org/research/biographies/Austria/AustrianGenerals/c_AustrianGeneralsQ.html#Q04 – letöltés: 2020. május 13.) Vö. Schmidt-Brentano 2006: 38.

⁴⁹ Hirtenfeld 1857: 293.

szerezte.⁵⁰ Ő előbb a bánati ezredben lett hadapród, majd nemesi címének megszerzésnek évétől, 1763. augusztus 24. és 1766. december 11. között a magyar nemesi testőrségnél szolgált.⁵¹ Az udvarközei szolgálat jó hatással volt a szegény határőr-családból származó Karajczay karrierjére, hiszen hosszú katonai szolgálata végén Guozdanovichhoz hasonlóan ő is altábornagy lett.⁵² Van még két további hasonlóság Karajczay és Guozdanovich között. Egyrészt ő is a vizsgált régió határain kívül, a nyugállományba vonulása után lakhelyéül választott Bécsújhegyen halt meg,⁵³ illetve mindketten haszonélvezői voltak Mária Terézia hadsereg-reformjának, melynek egyik eleme a tehetséges katonatisztek kiemelt jutalmazása volt, például a Mária Terézia-rend különböző fokozatainak elérése, amelyből mindketten megkapták a parancsnoki keresztet.⁵⁴

A katonák mellett a három hivatalnokból egy, Gerliczy János Félix apja tehetős fiumei polgárként hajókat szerelt fel a Habsburg-flotta számára 1708-ban.⁵⁵ Fia valószínűleg építhetett apja tekintélyére karrierépítése közben. Érdekes adalék, hogy elméletileg a család korábbi lakhelyéhez, Erdélyhez is kötődött egy rövid megbízatása János Félixnek, amikor erdélyi élelmezési biztosként teljesített szolgálatot. Elképzelhető, hogy a korábbi családi kapcsolatok nem szakadtak tehát meg ezzel a területtel. Élete nagy részét, azonban Fiumében töltötte, ahol ő volt a városi vezetők szószólója, amikor Fiume közigazgatási helyzetének átszervezését tárgyalta a bécsi udvar,⁵⁶ illetve itt jutott el karrierje csúcsára is mint a Fiumei, Buccari és Tersakti Törvényszék elnöke.⁵⁷

A másik két hivatalnok, Magdalenich Boldizsár és Malenich Sándor Mihály, folytatva a családi hagyományt, a horvát közigazgatásban futott be karriert. Mag-

⁵⁰ MNL OL A 57 MKL LR 46. kötet. 385–386.

⁵¹ Hellebronth 1939: 202.

⁵² Schmidt-Brentano 2006: 47. 1800-ban két golyó találta el az altestén. Nagy 1867: 103.

⁵³ Hirtenfeld 1857: 295.

⁵⁴ Hirtenfeld 1857: 293, 445. Knezevich Márton is megkapta a kitüntetést, de ő csak kiskeresztet kapott. Hirtenfeld 1857: 152. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Karajczay András 1789-ben kapta a kiskeresztet, majd 1790-ben a parancsnoki keresztet, eddigre azonban már megkapta bárói címét, így a kitüntetés inkább csak a tartományi grófi címéhez járulhatott hozzá. Hirtenfeld 1857: 267, 293. Vö. MNL OL A 57 MKL LR 51. kötet. 114–116., ÖStA AVA Hofadelsakten. Karaiczay von Wallesaky.

⁵⁵ Kemény 1833: 184.

⁵⁶ Fest 1916: 243–244. János Félix anyjának, a Benzoni patrícius családnak egyik tagja, Vince Bécsben igyekezett elérni Fiume Magyarországhoz csatolását (Fest 1916: 249.).

⁵⁷ Nagy 1987–1988: 4. kötet. Vö. Kemény 1833: 184.; ÖStA AVA Hofadelsakten. Gerliczy János Félix. Ritterstand – 1747. november 18.

dalenich a Dalmát–Horvát–Szlavón Tábla elnöke volt haláláig,⁵⁸ míg Malenich Sándor Mihály a horvátországi helytartóság tanácsosa volt.⁵⁹ Az ő esetében az apja nemcsak közigazgatási, hanem katonai karriert is befutott,⁶⁰ azonban Sándor Mihálynál nem találtuk nyomát a katonai pályának.

Utolsóként Chiolich György Farkast említhetjük, akinek a pályája főpapként eltér az összes korábban említett személyétől. Bár családja jómódú patrícius família volt Zenggben, ő azonban a papi hivatást választva elhagyta szűkebb értelemben vett pátriáját. A teológia doktorává Grazban avatták,⁶¹ innen tért vissza Zenggbe, ahol végül püspökké nevezték ki. Idős korában liliomtiprással vádolták, így bár azt nem mondhatjuk, hogy karrierje derékba tört volna, hiszen ekkor már elérte, amit zenggi származású polgárként a klérusban nagyságrendileg elérhetett, végül a hivatalos vizsgálat vége után nem sokkal otthonától távol, Rómában halt meg.⁶² Ő tehát előbb a tanulás, majd a külső kényszer hatására lépte át a régió határait.

3. Házasságkötések

A házastársak vizsgálata két szempontból is érdekes eredményt hozhat. Egyrészt a társadalmi határok átlépésnek tekintetében, másrészt a házastársak térbeli származását vizsgálva, amely segítségével megállapíthatjuk, hogy a vizsgált csoport tagjai mennyire követtek földrajzi értelemben endogám házassági stratégiát.

2. táblázat. A házastársak elemzése

	Horvát	Magyar	Indigena	Erdélyi	Összesen
Anyja	10	1	0	0	11 ⁶³
Felesége	6	1	5	0	12 ⁶⁴
Gyermeke ⁶⁵	2	3	10	1	16
Összesen	18	5	15	1	39

Forrás: Szemethy Tamás 2020: *Katonabárok és hivatalnok grófok*. Budapest.

⁵⁸ Kercselich 1748–1767: 540.

⁵⁹ Kercselich 1748–1767: 537. Vö. Nagy 1987–1988: 7. kötet.

⁶⁰ MNL OL A 57 MKL LR 36. kötet. 395–396.

⁶¹ Chiolich György Farkas In: *Magyar Katolikus Lexikon*. (<http://lexikon.katolikus.hu/C/Chiolich.html> – letöltés: 2017. május 2.)

⁶² Chiolich esetét lásd: Szemethy 2021.

⁶³ Egyedül Karajczay András anyja nem ismert.

⁶⁴ Chiolich György Farkas püspöknek értelemszerűen nem volt felesége, míg Patachich István kétszer házasodott.

⁶⁵ A rangemelésben részesült személy gyermekének a házastársa.

A 2. táblázatban számszerűsített adatok alapján elmondható, hogy a rangemelt személyek anyai ágon horvát származásúak voltak. Az egyetlen kivétel – ismét nem meglepő módon – a Patachich család szolgáltatta, ahol Patachich Antal anyja a tehetős dunántúli Falussy családból származott, Krisztinának hívták.⁶⁶ Valószínűleg ennek az lehetett az oka, hogy a Patachichok birtokai részben érintkeztek a dunántúli birtokos családok uradalmaival, így ismert volt róluk, hogy jelentős vagyonnal rendelkeztek.

Feltűnő továbbá, hogy a magyar nemesség jelenléte a soronkénti összlétszámokhoz viszonyítva végig alacsony maradt, míg az idegen eredetű családok száma jelentősen nőtt. Különösen meglepő ez akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a felemelt személyek nőági felmenői szinte homogén módon horvátok voltak, majd a feleségek esetében már közel azonos a horvátok és az idegenek jelenléte, végül a felemelt személyek gyermekeinél már a házastársak kétharmada indigena, miközben a horvátoknál még a korábban jelentéktelen számban szereplő magyarok is egy fővel többen vannak!

Konklúzió

Mennyire volt tehát jellemző a csoport tagjaira, hogy átlépték a vizsgált régió határait?

A század első felére vonatkozóan elmondhatjuk, hogy csak az „őshorvát nemzetség”, vagyis a Patachichok tudtak magyar főnemesi címet szerezni, ők azonban 1708-ban és 1735-ben is sikeresen folyamodtak a magyar bárói címért, így összesen öt főnemesi ágat sikerült alapítaniuk. Jelentős vagyonuknak és ősi származásukból adódó presztízsüknek köszönhetően több tagjuk sikeresen érvényesült a vizsgált régió határain kívül is, ezen a pozíción pedig erősíthetett a magyar bárói cím. Ugyanakkor családtagjaik jellemzően tartósan a birtokaik közelében és így a régió határain belül maradtak.⁶⁷

Külön esetet képez Chiolich György Farkas. Nemcsak a csoporton belüli atipikus életpályájával, hanem azzal is, hogy az ő esetében azt az udvari gyakorlatot láthatjuk megjelenni, melynek keretében a köznemesi származású püspököket főnemesi címmel „erősítette meg” Mária Terézia. Ahogy az erdélyi püspökök

⁶⁶ MNL OL A 57 MKL LR 37. kötet. 374. Vö. Gecsényi 1993: 243–244.

⁶⁷ A Patachich család birtokállományára vonatkozóan lásd: Patachich 1740.

erdélyi bárói címet kaptak,⁶⁸ úgy Chiolich horvát főnemesi cím nem lévén magyar báróságot, esete így nem rokonítható a csoport többi tagjáéval.

A zágrábi adminisztráció tagjai szintén maradtak a nevezett határokon belül. Magyar főnemesi címük megszerzésével vélhetően a helyi köznemesi hivatalnokok közül kívántak kitűnni, nem pedig a magyar elithez szerettek volna közelebb kerülni. Mallenich Sándor Mihály és Magdalenich Boldizsár mellett talán csak a Rauchokra nem igaz ez, akik látszólag tudatosan a szűkebb értelemben vett Magyarországról választottak maguknak jómódú, köznemesi származású házastársat, ezzel pedig a feltörekvő magyar új elittel is közelebbi kapcsolatba kerültek. Bár tartósan Horvátországhoz kötődő hivatalokat viseltek, valószínűleg a magyar elitel való jó kapcsolatuknak is köszönheték, hogy a 20. század elejéig több alkalommal a Rauch bárók közül került ki a horvát bán.⁶⁹ Ezzel együtt azonban érdemes észrevenni azt is, hogy a Tatjana Guszarova által a 16–17. századra vonatkozóan közölt eredmény, miszerint a Habsburgok szívesen alkalmazták a megbízható, katolikus horvátokat a központi kormánysszervekben, a vizsgált csoportban a 18. században nem mutatható ki.⁷⁰

Nem meglepő módon a határőrvidékről származó és a császári és királyi hadseregben magasra emelkedő katonatisztek, illetve az ő leszármazottjaik kerültek legmesszebb a vizsgált régiótól. Bár mint láthattuk, az ő esetükben sem biztos, hogy egy idegen eredetű katonacsaládból származó házastárs valóban a horvát-szlavón területektől való elszakadással volt egyenlő, hiszen előfordulhatott, hogy például a katonatiszt férjeket erre a területre osztották be szolgálatra.

Különleges esetet képezett a Gerliczy család, amely gyakorlatilag az egyetlen igazi kikötővárosi família volt. Tagjai jellemzően a bárói cím ellenére is maradtak a fiúei előkelők tagjai, ugyanakkor egyikük, Ferenc jól kamatoztatta családját udvari, erdélyi és az új elithez fűzött kapcsolatait, és jelentős hivatalnoki karriert befutva, nagy birtokszerzőként a horvát-szlavón elit tagjait vizsgálva egyedülként

⁶⁸ Forgó 2019: 78–79. Az erdélyi püspökökhöz hasonlóan előfordult, hogy idegen eredetű főnemes, főpapot is külön honosítottak, bár főpapi címe miatt eleve járt neki a felső táblai megjelenés. 1720 és 1799 között 26 ilyen esetről tudunk. Szemethy 2017: 67. Vö. például Falkenstein Béla báró, szeged-csanádi püspök 1730-as esetével. *Magyar Katolikus Lexikon* (<http://lexikon.katolikus.hu/F/Falkenstein.html> – letöltés: 2021. március 21.)

⁶⁹ Rauch Levin báró horvát bán volt 1868. december 8. és 1871. január 26. között, többek között nevéhez köthető a horvát-magyar kiegyezés megkötése. Fia, Pál 1908. január 8. és 1910. február 5. között horvát bán. Bölöny 1978: 153.

⁷⁰ Guszarova 2017: 18.

vált a szűkebb értelemben vett Magyar Királyság új arisztokráciájának tagjává selmeci kamaragrófként és Győry Jozefa grófnő férjeként.⁷¹

Összességében tehát elmondható, hogy valószínűleg a magyar főnemesi cím alapvetően a vele járó presztízs, nem pedig a szorosabbra fűzendő magyar kötődés miatt kellett a vizsgált személyeknek. A megszerzett magyar bárói vagy grófi cím előnyeit jellemzően már a rangemelés előtt kialakult szociális közegükben kamatoztatták a felemelt személyek. Gyermekeik csak kivételes esetekben léptek közelebb a magyar főnemességhez, inkább az idegen eredetű, bár több esetben Horvátországba betelepült családokkal keresték a kapcsolatot.⁷² Kijelenthető tehát, hogy a horvát elitet erős regionalitás jellemezte,⁷³ ugyanakkor „kapuja” lehetett az idegen eredetű főuraknak a Magyar Királyságba való belépéshez. Ezt azért is fontos rögzítenünk, mert az indigenátust nyert családok nagy része eltűnt vagy sohasem vert gyökeret Magyarországon,⁷⁴ ugyanakkor a horvátok esetében a házastársak jellemzően a helyi elit tagjává váltak, vagy legalábbis viselt tisztségeik miatt megjelentek közöttük.

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Magyar Kancelláriai Levéltár (MKL)

A 57 Királyi Könyvek (LR)

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA)

Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA)

Adelsarchiv, Hofadelsakten

Deželić, Velimir 1907: *Memoari baruna Vinka Kneževića*. (Knezevich Vince: *Biographie der Familie Knexevieh.*) Arhivski Vjesnik. (9.) 44–73.

⁷¹ Vásárhelyi–Szluha 2005: I. 486.

⁷² Jó példa erre a több rangemelnél megjelenő rosenpichli és hohenseini Kulmer család, amely bár idegen eredetű volt, horvátországi ággal is rendelkezett. Nagy 1987–1988: 6. kötet.

⁷³ Ennek a regionális elkülönülésnek nem csak a világi elit kapcsán tapinthatóak ki a nyomai, hiszen a horvát főpapok már a 16. század második felétől igyekeztek ellenállni a szorosabb magyar egyházi befolyásnak. Molnár 2019: 110.

⁷⁴ Például az 1687-es és 1715-ös országgyűlésen honosított 192 személyből mindössze tíznek maradt leszármazottja a 19. század közepére. Összesen 594 indigenából pedig 145, vagyis 24,4% hagyott utódot 127 főnemesi nemzetségből a reformkor végére. Ballabás 2012: 16. Vö. Pálmány 1997: 49.

Patachich Sándor 1740: *Status familiae Patachich sive notia illius universalis honorifica aequae ac utilis ex archivis et documentis authenticis desumpta*. Bécs.

Kercselich Boldizsár 1748–1767: *Annuae, prooemio praemisso ... Tade Smičiklas (szerk.): Monumenta spectantia historia slavorum meridionalium*, 30. kötet. 1901. Zágráb.

Adatbázisok

Magyar Katolikus Lexikon

<http://lexikon.katolikus.hu/>

The Napoleon Series

Összeállította: Kudrna, Leopold <http://www.napoleon-series.org/>

Hivatkozott irodalom

[szerző nélkül] 1908: Rauch Pál báró. *Vasárnapi Újság* 1908. december 13. 50.

A magyar testőrségek névkönyve 1760–1918. 1939. Összeállította: Hellebronth Kálmán. Budapest.

Acsády Ignác 1944: *A magyar jobbágyság története*. Budapest.

Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. I–VIII. Budapest, 1887–1901. (<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/OMM/> – letöltés: 2020. május 13.)

Bahlcke, Joachim 2006: A „Magyar Korona püspökei”. Adalék az egyház 17–18. századi társadalom- és alkotmánytörténetéhez. *Történelmi Szemle* (48.) 1–2. 1–24.

Ballabás Dániel 2012: Indigena főnemesi nemzetségek a 19. század közepének Magyarországon. In: Makai János (szerk.): *Acta Academiae Agriensis Nova Series Tom. XXXIX. Sectio Historiae*. Eger, 7–18.

Báró Rauch Levin szócikk 1897. In: *Pallas Nagy Lexikona* 14. kötet. Budapest, 418.

Barta János 1984: *A kétfejű sas árnyékában*. Budapest.

Barta János 2000: *A tizennyolcadik század története*. Budapest.

Bojanic, Ivo (szerk.) 1998: *Kastélyok és történeti kertek Szlavóniában*. Zágráb. (A digitális elérési lehetősége a jupiter.elte.hu-n időközben megszűnt.)

IV. TÁRSADALMI HATÁROK MEGVONÁSA ÉS ÁTLÉPÉSE

- Bölöny József 1978: Közös miniszterek – horvát bánok – fiumei kormányzók, 1867–1918. *Levéltári Közlemények* (48–49.) 1–2. 123–164.
- Brnardić, Vladimir 2007: *Hrvatska vojnička obitelj – Kneževići od Svete Helene*. Povijesni prilozi. 33. 289–308.
- Fallenbüchl Zoltán 1997: *Grassalkovich Antal. Hivatalnok és főnemes a XVIII. században*. Gödöllő.
- Fallenbüchl Zoltán 1994: *Magyarország főispánjai 1526–1848*. Budapest.
- Fekete Nagy Antal 1933: A báró Rudnyánszky család levéltára. *Levéltári Közlemények* (11.) 1–2. 20–21.
- Fényes Elek 1847: *Magyarország leírása*. Pest.
- Fest Aladár 1916: Fiume Magyarországhoz való kapcsolásának előzményeiről és hatásairól. *Századok* (50.) 4–5. 239–266.
- Forgó András 2019: Korszakváltás – elitváltás? A püspöki kar a török kiűzése utáni évtizedekben. In: Forgó András – Gózszy Zoltán (szerk.): *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*. Pécs, 73–92.
- Gecsényi Lajos 1993: Egy köznemesi család a XVII. században (A Falussyak). In: Dominkovits Péter – Turbuly Éva (szerk.): *Házi Jenő emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére*. Sopron, 237–251.
- Grünwald Béla 1910: *A régi Magyarország 1711–1825*. Budapest.
- H. Balázs Éva 1989: A felvilágosult abszolutizmus Habsburg variánsa. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.): *Magyarország története*. 4/3. Budapest, 831–929.
- Hirtenfeld, Jaromir: *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder*. I. Bécs, 1857.
- Kemény József 1833: *Gerliczyek. Nemágozati értekezés. Ok-levelek*. Árpádia 1. Kassa, 156–227.
- Leupold, Karl Friedrich Benjamin 1789: *Allgemeines Adels-Archiv der österreichischen Monarchie*. I–III. Bécs.
- Ljubović, Enver 2006: Senjski uskoci i plemići Čolići i njihovi grbovi. *Senjski zbornik*. (33.) 1. 79–90.
- Mályusz Elemér 1931: A magyarországi polgárság a francia forradalom korában. In: Angyal Dávid (szerk.): *A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve*. I. Budapest, 225–282.

- Molnár Antal 2019: A zágrábi püspökség és a Dunántúl a 17. században. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): *Erőgyűjtés és újrakezdés. A veszprémi egyházmegye története a 17. században*. Veszprém, 105–118.
- Nagy Iván 1867: Karacsay András gróf. magyar hadvezér az osztrák hadseregben. *Vasárnapi Újság* 1867. március 3.
- Nagy Iván 1987–1988: *Magyarország családai*. Reprint. Budapest. (<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarország-csaladai-1/> – letöltés: 2020. május 13.)
- Pálmány Béla 1997: A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása. In: Ódor Imre et al. (szerk.): *Rendi társadalom – polgári társadalom. Mágnások, birtokosok, címeres levelek*. Debrecen, 37–96.
- Poór János 2009: *Megbékélés és újjáépítés. 1711–1790*. Budapest.
- R. Várkonyi Ágnes 1989: A társadalom a 17–18. század fordulóján. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.): *Magyarország története*. 4/1. Budapest.
- Schmidt-Brentano, Antonio 2006: *Kaiserliche und k.k. Generale 1618–1815*. Bécs.
- Siebmacher 2003: Wappenbuch – Nagy címereskönyv. In: Arcanum DVD könyvtár IV. *Családtörténet, heraldika, honismeret*. Budapest. [DVD]
- Sokcsevits Dénes 2011: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest.
- Soós István 2011: A Horvát-Szlavón Katonai Határőrvidék. Védelem a török ellen. *História* (33.) 5–6. 37.
- Szemethy Tamás 2020: *Katonabárók és hivatalnok grófok*. Budapest.
- Szemethy Tamás 2021: *The Rise and Fall of Georg Wolfgang Chiolich (1699–1764)*. Historical Studies Central Europe (1.) 1. megjelenés alatt.
- Szijártó M. István 2010: *Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792*. Keszthely.
- Szijártó M. István 2017: Az indigenák a magyar politikában, 16–19. század. In: Szijártó István (szerk.): *Az indigenák*. Budapest, 7–13.
- Szluha Márton 2002: *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*. Budapest.
- Tatjana Guszarova 2017: Hogyan lehet „igazi magyarrá” válni? Indigenatio solemnis a Magyar Királyságban az első Habsburgok alatt a 16. század második és a 17. század első felében. In: Szijártó István (szerk.): *Az indigenák*. Budapest, 15–33.

IV. TÁRSADALMI HATÁROK MEGVONÁSA ÉS ÁTLÉPÉSE

Vásárhelyi Miklós – Szluha Márton 2005–2013: *Magyar császári és királyi kamarások ősfái. 1740–1918.* I–III. kötet. Budapest.

Vörös Károly 1989: A társadalmi fejlődés fő vonalai. In: Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.): *Magyarország története.* 4/1. Budapest, 680–681.

Weis István 1930: *A mai magyar társadalom.* Budapest.

Wellmann Imre 1941: Az udvari ember. In: Domanovszky Sándor et al.: *Magyar művelődéstörténet.* 4. kötet. Budapest. (<https://mek.oszk.hu/09100/09175/html/63.html> – letöltés: 2020. május 12.)